

JEDNOTA MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFIE*

JÁN BODNÁR

Stojíme pred zložitou a náročnou úlohou prehodnotiť doterajšiu prácu v oblasti našej filozofie a určiť podiel nášho filozofického frontu na celkovej spoločenskej a ideologickej kríze v nedávnom období. Súčasne a súbežne s touto úlohou čaká nás nie menej zložitá a náročná práca aktívnej účasti na ďalšom rozvíjaní marxisticko-leninskej filozofie v súlade s novými úlohami, problémami našej spoločnosti, v súlade s celkovým trendom rozvíjania marxistickej filozofie v krajinách socialistického tábora a vo svete. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ide o úlohy, o prácu, ktorá presahuje naše sily, najmä ak prihliadneme na súčasnú kádrovú situáciu. Ešte sme sa plne nevyrovnali s dôsledkami dogmaticko-sektárskeho pôsobenia v oblasti filozofie a nezužitovali v potrebnej miere pozitívne impulzy, ktoré najmä v sovietskej filozofickej tvorbe ukazovali cesty prekonávania tohto vážneho nedostatku v rozvoji marxistickej filozofie, už sme sa ocitli uprostred oveľa hlbšej a svojimi dôsledkami oveľa nebezpečnejšej krízy. Koncom päťdesiatych rokov najprv skryte, neskoršie celkom otvorene začala ofenzíva, vedená postupne a cielavedome proti základným princípom marxisticko-leninskej filozofie a predpokladom jej rozvíjania.

Spomínaná ofenzíva sa obyčajne prezentovala ako „proces očisty marxistickej filozofie“, s cieľom vrátiť filozofii samu seba, aby sa mohla stať kritickým svedomím doby, rehabilitáciou svedomia a zodpovednosti filozofov. Súčasne mala byť obnovená jej prestíž vo vzťahu k iným vedným odborom a jej predstaviteľom, a to zbavením sa permanentnej kurately stranického riadenia, ako aj svojej propagandistickej a agitačnej funkcie.

Takzvaný proces očisty marxistickej filozofie sledoval dva hlavné zámery. Prvým zámerom bolo revidovať principiálny marxistický postoj v otázke vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky, druhým zámerom bolo revidovať zásadný marxistický postoj v otázke vzťahu marxistickej filozofie k nemarxistickým filozofickým prúdom. Osvetlíme si bližšie oba hlavné zámery.

* Referát prednesený na vedeckej konferencii *Polstoročie rozvoja marxizmu-leninizmu na Slovensku*, ktorú usporiadal FÚ SAV a Katedra filozofie FFUK v dňoch 22.—23. apríla 1971.

I. Pre marxistického filozofa platí zásada, podľa ktorej je dialektický a historický materializmus prvou vo svojich základných východiskách a princípoch dôsledne vedeckou filozofiou, a ďalej zásada, že je svetovým názorom robotníckej triedy a komunistickej strany. Umožňuje nielen poznávať a vysvetľovať objektívnu skutočnosť, ale ju aj pretvárať, meniť. Preto je nielen účinným nástrojom komunistickej teórie, ale aj jedným z významných prostriedkov komunistickej praxe, straníckej politiky. Preto má komunistická strana mimoriadny záujem tak na čistote základných princípov marxistickej filozofie, ako aj na ich ďalšom tvorivom rozvíjaní. Z toho vyplýva, že vedecký a ideologický aspekt sú v marxisticko-leninskej filozofii v dialektickej jednote, vzájomne sa predpokladajú a podmieňujú. Súčasne kladú požiadavku triedneho prístupu v marxistickom výskume javov skutočnosti. V tejto súvislosti napísal V. Ruml v článku „K niektorým súčasným problémom a úlohám marxistickej filozofie“¹. „Nie je náhodné, že revizionistická kritika marxizmu začala práve otázkou vedy a ideológie. Popierať marxizmus-leninizmus ako vedeckú ideológiu nutne vedie k zrušeniu charakteru marxistickej teórie ako jednotného vedeckého revolučného učenia. Historický vývoj plne potvrdil, že popretie charakteru marxisticko-leninskej filozofie ako vedeckej ideológie bolo teoretickým prológom jej postupnej dezintegrácie“.

K prvým pokusom revidovať základný marxistický postoj v otázke vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky, rozložiť integračnú funkciu marxizmu-leninizmu patrí známa diskusia o filozofii v Literárnych novinách na prelome rokov 1956 a 1957. Postupne z roka na rok pribúdalo článkov, štúdií, teoretických statí pokračujúcich v tomto úsilí. Ich spoločnou a súčasne základnou črtou je, ako uvádza v spomínanom článku V. Ruml, „svojrázny gnozeologický individualizmus. Nositeľom poznania je tu spoločensky nepodmienené individuum. Nezávislosť poznávajúceho individua na spoločnosti má potom byť zdrojom objektívnosti poznania. Jednostranný gnozeologický individualizmus vedie k metafyzickému oddeleniu vedy a ideológie. V týchto koncepciách vystupuje veda ako absolútne objektívna, naproti tomu ideológia ako absolútne subjektívna. To teda znamená, že veda je tu prezentovaná ako nadspoločenský proces a ideológia len ako falošné vedomie“.

V súvislosti s otázkou vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky začali u nás koncom päťdesiatych rokov rozsiahle diskusie o postojoch a chápaní boja proti dogmatizmu a revizionizmu. Nepochopenie podstaty zložitých javov, ktoré sa začali po XX. zjazde v medzinárodnom robotníckom hnutí objavovať, viedlo k podceňovaniu nebezpečenstva revizionizmu. Ústupy z pozícií marxizmu-leninizmu neboli kvalifikované ako revizionistické tendencie, ale v najlepšom prípade ako bežné omyly, ktoré sú vraj nevyhnutným sprievodným javom pri tvorivom rozvíjaní marxizmu. Najčastejšie sa uplatňoval postoj, podľa ktorého je revizionizmus väčším nebezpečenstvom iba v politickom zreteli, z gnozeologického hľadiska sú obe nebezpečenstvá na rovnakej úrovni, z hľadiska potrieb tvorivého rozvíjania filozofie je dogmatizmus jeho hlavnou brzdou. Toto striktné oddeľo-

¹ Nová mysl, 3/1971, 353.

vanie procesu poznania od triedno-spoločenských hľadísk signalizovalo vážne a ďalekosiahle ústupy z pozície vedeckomaterialistickej teórie poznania. Ako ďaleko sa v týchto ústupkoch išlo a aké boli dôsledky, netreba azda pripomínať.

Súbežným javom dezintegrácie marxizmu-leninizmu bol tlak na inštitucionálnu sféru rozvíjania marxistickej filozofie. Výrazne sa formovala opozícia hlavne proti princípu stranického riadenia filozofických pracovísk, proti chápaniu týchto pracovísk ako stranických inštitúcií. Vyvíjalo sa a v roku 1968 kulminovalo úsilie zaistiť samosprávu filozofie a demokratizáciu samosprávnych funkcií vo filozofii. Robilo sa to pod heslami slobody vedeckého bádania, autonómnosti vedy s cieľom zrušiť pre budúcnosť akúkoľvek možnosť stranického riadenia filozofie systémom uznesení.

Dnes sú nám úplne známe dôsledky uvádzaných postojov a úsilia, ako aj ich podiel na celospoločenskej kríze v rokoch 1968—1969. Ich odstraňovanie nemôže však v nijakom prípade znamenať návrat k metódam a praktikám direktívneho, nekvalifikovaného, byrokratického rozhodovania o zložitých otázkach riadenia a rozvíjania marxistickej filozofie, ani návrat k historicky prekonaným tézam a východiskám dogmatizmu. Súčasný vývoj našej spoločnosti, strany stavia pred marxistickú teóriu, filozofiu celý rad nových otázok, ktoré bude treba riešiť kvalifikovane, pritom principiálne, tvorivým nedogmatickým spôsobom. Pritom bude potrebné čeliť tendenciám vedúcim k oslabovaniu svetonázorového pôsobenia filozofie a jej spojenia s ideovo-politickým programom našej strany. Bude potrebné zjednotiť sily nášho filozofického frontu na podporu pretvárania vedomia našich ľudí v duchu marxistických a komunistických ideálov. Bude potrebný väčší dôraz na jednoznačnosť ideologického pôsobenia filozofie a jej funkcie vo výchovnej a propagandistickej činnosti. To však ani v jednom prípade nemôže znamenať upúšťanie od vedeckej náročnosti a profesionálnych ambícií marxistického filozofa. O tom, či je vedecky fundovaný filozof a nie iba informátor alebo komentátor, musí rozhodovať úroveň jeho vedeckej práce, ale i úroveň jeho výchovnej a vzdelávacej činnosti.

Na záver tejto časti treba povedať: 50-ročná história Komunistickej strany Československa, najmä história posledných rokov, výrazne ukazuje, aký význam má správny postoj k otázke vzťahu vedy a ideológie, filozofie a politiky. Dnes, keď hodnotíme náš posledný vývoj a zamýšľame sa nad perspektívami ďalšej práce v oblasti marxistickej filozofie, je princíp dialektickej jednoty vedeckých a ideologických aspektov marxizmu-leninizmu jedným z rozhodujúcich kritérií správnej orientácie v našej súčasnej a budúcej práci.

II. Druhým záverom „procesu očisty marxistickej filozofie“, ako sme uviedli, bolo úsilie revidovať zásadný marxistický postoj v otázke vzťahu marxistickej filozofie k nemarxistickým filozofickým smerom, prúdom a predstaviteľom. Prvú fázu realizácie tohto úsilia predstavoval zámer presadiť koncepciu pluralizmu i v rámci marxistického filozofického myslenia. Pripomeňme si aspoň niektoré, v minulých rokoch často proklamované, diskutované, publikované a verejne propagované argumenty predstaviteľov uvádzaných zámerov. Všeobecne vraj platí, že pre rozvoj filozofie je veľmi nebezpečný teoretický a ideový monopol

jednej filozofie. Vedie k nezodôvodnenému povyšovaniu sa, sebauspokojovaniu sa, k stagnácii a nakoniec k sterilite. Pre rozvoj filozofie je nevyhnutný dialóg, vzájomná konfrontácia rôznych hľadísk, koncepcií, a preto je nutné aj u nás pripustiť k slovu iné filozofické prúdy a smery. Predovšetkým treba skoncovať s oficiálne uznávanou a kodifikovanou zásadou, že jedinou filozofiou, ktorú možno rozvíjať v socialistických krajinách, je marxistická filozofia. Takéto postavenie filozofiu nevyhnutne redukuje na ideológiu, na bezprostrednú apologetiku štátnych a straníckych politických zámerov, na nástroj propagandy a agitácie vládnucej strany. Demokratická spoločnosť vraj nevyhnutne predpokladá právo pre každého občana hlásiť sa k svojmu svetonázoru, voliť si vlastný filozofický postoj a ten nesmie byť obmedzovaný inými ohľadmi, ako sú dôvody myšlienkové, poznávacie, spoločenské a mravné. Filozof má mať legálnu možnosť meniť, pretvárať svoje filozofické pozície, prechádzať od jednej myšlienkového sústavy k druhej, bez toho, aby bol existenčne postihnutý.

Stagnácia, sterilita, dogmatické frázerstvo sú skutočne smrteľným nebezpečenstvom pre marxistickú filozofiu. Ako vedecká filozofia musí byť vždy otvorená novým problémom, novým poznatkom i novým postupom analýzy i zovšeobecnenia. Marxistická filozofia je však uceleným konzistentným systémom budovaným na základných princípoch, zovšeobecňujúcich dosiahnutý stupeň vedeckého poznania celej epochy, a preto pre túto epochu platných. V nijakom prípade nie je mozaikou rôznych individuálnych, subjektívnych postojov a predpokladov meniacich sa v zmysle individuálnych záujmov predstáv a argumentov toho-ktorého filozofa. Okrem toho je teoretickou platformou ideológie robotníckej triedy a komunistickej strany. Jej rozvoj je vnútorne spätý s pohybom za víťazstvá nad kapitalizmom, za vybudovanie socialistickej a komunistickej spoločnosti. Preto aj pohyb v rozvoji marxistickej filozofie musí byť systémovo konzistentný, musí zvyrazňovať proces dialektickej negácie poznatkov a zovšeobecnení určitej úrovne a konštituovania poznatkov a zovšeobecnení vyššej úrovne. Dialektická konzistentnosť systému marxistickej filozofie má zdroj, prostriedky a cieľ pohybu vo svojom vnútornom stvárňovaní, dotváraní a nie v priberaní, začleňovaní myšlienkových prvkov nekonzistentných s jeho základnými východiskami a princípmi. Preto je myšlienka pluralizmu v marxistickej filozofii v základnom rozpore s jej systémovou povahou a prostriedkami jej samovývoja.

Ak v tomto svetle skúmame spomínané závery, je jasné, že tu v podstate nešlo o ďalší tvorivý rozvoj marxistickej filozofie, ale o útok na základnú určujúcu povahu tejto filozofie: na jej systémové chápanie a na vnútorné zdroje jej rozvoja. Odmietanie pluralizmu v marxistickej filozofii však nemá nič spoločné s potrebou tvorivého rozvíjania nemarxistickej filozofie, jej obohacovania novou problematikou, ako aj s kvalifikovaným skúmaním a prehodnocovaním rôznych podnetov a problémov, rodiacich sa na pôde nemarxistickej filozofie. Tento prístup vyžaduje predovšetkým potreba boja proti jej vplyvom.

Dezintegrácia marxisticko-leninskej filozofie, predstavovaná ako proces jej očisty, mala viacero špecifických podôb. Uvedieme aspoň tri z nich.

1. V prvom prípade išlo o úplné znehodnotenie rozvoja a pôsobenia mar-

xistickej filozofie od Leninovej smrti. Celá táto epocha sa označovala ako epocha stalinského dogmatizmu, epocha „komisárskeho“ chápania filozofie. V podstate sa vraj rozvíjal dogmatický model marxistickej filozofie, čo znamenalo návrat na pozície mechanistického materializmu. Táto tzv. stalinská epocha marxizmu sa vykresľovala ako teoretická apologetika voluntarizmu, subjektivizmu v praktickom riadení socialistickej spoločnosti. Proklamoval sa návrat k autentickému marxizmu a hneď za tým k chápaniu marxistickej filozofie ako otvoreného systému.

Bolo by zaiste nesprávne popierať, znižovať význam a dosah nedostatkov a chýb v uplynulom období rozvoja marxistickej filozofie. Ony majú nesporne svoj podiel aj na našich nedávnych udalostiach. Sú veľkým poučením pre našu ďalšiu prácu. Boj proti dogmatickému sektárstvu, simplifikácii marxistickej teórie, schematizmu v teoretickom myslení sa musí stať súčasťou úsilia o ďalšie rozvíjanie marxistickej filozofie a riešenie nových problémov na vyššej teoretickej a ideovej úrovni. V nijakom prípade však ani teoretický ani prakticky neobstoí taký vyhranene negativistický postoj k uplynulému obdobiu.

Rozvoj marxistickej filozofie sa realizuje v dvoch sférach činnosti. Je to na jednej strane sféra teoretického nastolovania a riešenia otázok v oblasti marxistickej dialektiky, teórie poznania, logiky a iných filozofických disciplín. Cieľom tejto činnosti je prehľbovanie našich poznatkov o skutočnosti, odhaľovanie možností jej pretvárania. Tento cieľ je v podstate totožný s úsilím marxistickej ideológie o socialistickú a komunistickú predstavbu života ľudí a o upevňovanie vedecko-materialistického svetonázoru. Na druhej strane je to sféra praktickej vzdelávacej, výchovnej činnosti zameranej na formovanie marxistického socialistického vedomia ľudí, ako aj formovanie ich marxistického morálno-politického charakteru. Rozvoj oboch sfér je v dialektickej jednote a navzájom sa podmieňujú. Umožňuje nám hlbší a komplexnejší pohľad na dosiahnuté výsledky, ale i chyby a nedostatky. Zaiste možno mať kritický postoj k tej alebo onej teoretickej práci z uplynulého obdobia. Napísané boli práce dobré i práce slabšie. Meradlom rozvoja marxistickej filozofie za minulé obdobie je v konečnom dôsledku jej podiel na upevňovaní, rozvíjaní vedeckomaterialistického svetonázoru v širokých masách ľudí, na stimulovaní rozvoja iných vedných odborov, na formovaní socialistického vedomia ľudí a na progrese jej imanentného vývoja. Negativistický postoj, ako sme ho uviedli, znamená zaznávanie týchto súvislostí, a preto i spochybňovanie všetkého, čo sa v rozvoji socializmu dosiahlo.

2. Veľmi závažná varianta deštrukcie marxistickej filozofie sa formovala v súvislosti s presadzovaním tézy o potrebe plurality smerov a škôl v marxistickom myslení. Ako dôkaz už fakticky existujúcej plurality sa uvádzala rozdielnosť medzi scientisticky a antropologicky orientovanými marxistami. Je skutočne pravda, že scientizmus a antropologizmus sa postupne stávali veľmi módnymi heslami aj v našej filozofickej publicistike. Kde kto sa pasoval za scientistu a antropologistu. A je tiež pravda, že v rúchu týchto hesiel sa v nejednom prípade uskutočňovala alebo sa mala uskutočňovať dezintegrácia marxistickej filozofie, podstatná revízia vzťahu marxistickej filozofie k nemarxistickým filo-

zofickým prúdom a školám. V pozadí tejto kampane za scientistickú alebo antropologickú obrodu marxistickej filozofie išlo o kopírovanie dezintegračného procesu, ktorý prebieha v západnej filozofii nášho storočia a ktorý prehĺbuje jej krízu.

Vo viacerých štúdiách a článkoch som sa snažil dokázať, že západnú filozofiu posledných sto rokov charakterizuje kríza a rozklad tradičných filozofických systémov, kríza systémového filozofického myslenia vôbec. Ukazuje sa, že z idealisticko-filozofických pozícií už nie je možné integrovať a systémotvorne filozoficky spracovať nové podnety a poznatky moderných vedných disciplín. Výrazom tejto krízy je tak filozofický scientizmus, ako aj antropologizmus, majúce výraznú dezintegračnú funkciu v novšej i súčasnej západnej filozofii. Filozofický scientizmus túto funkciu robí absolutizáciou formalizujúcich postupov a úsilím redukovať ontologicky status teórie na logickú analýzu, popieraním svetonázorovej i metodologickej funkcie filozofie vo vzťahu k prírodným vedám. Proklamácia spojenia filozofie s prírodnými vedami znamená v podstate vyprázdňovanie priestoru filozofie a jeho naplňovanie mozaikou vedeckých teórií a hypotéz vnútorne nekonzistentných a často navzájom k sebe irelevantných. Filozofický antropologizmus hlavne v jeho existencialistickej verzii usiluje nahradiť systémotvornú funkciu filozofie ako najvšeobecnejšej teórie koncepciou konkrétnej totality, ktorej metafyzickým stredobodom je človek, jeho subjektivita a projekcia. Postupy definujúce autenticitu človeka sú tu postupmi odstraňovania akýchkoľvek väzieb s prírodnými a spoločenskými determinantmi. Poznávacia funkcia je degradovaná na mystérium, mystiku šifier a „existenciálne osvetľovanie“.

Dezintegračná funkcia filozofického scientizmu i antropologizmu nesporne imponovala viacerým reformátorom marxistickej filozofie. V ceste však stála prekážka, ktorú podceňovali: vnútorne jednotná, konzistentná teória vedeckomaterialistickej filozofie. Existencia takto vybudovanej teórie a jej systémotvorné potencie znamenajú kvalitatívne novú pozíciu tak voči scientizmu, ako aj voči antropologizmu. V systéme dialektickomaterialistickej filozofie sa im totiž dostáva úplne iný zmysel a funkcia. Otvorenosť filozofie voči iným vedným disciplinám je v marxizme základnou podmienkou rozvíjania filozofie. V nijakom prípade však nemôže ísť o bezprostrednú, mechanickú extrapoláciu vedeckej teórie do roviny filozofickej teórie, tým menej o akési vypúšťanie filozofických prvkov a ich nahradzovanie vedeckými prvkami tej-ktorej vednej disciplíny. Vedecký poznatok, teória môže v rámci systému dialektickomaterialistickej filozofie mať funkciu iba *zdroja* pre rozpracovanie vlastných imanentných filozofických otázok. Uvádzaný vzťah dialektickomaterialistickej filozofie voči exaktným vedám určuje aj rámec moderným formalizujúcim tendenciám. Tieto tendencie majú význam a nemožno im stavať hranicu vo sfére objektívnej reality, kde sú ony oprávnené. Umožňujú väčšiu precíznosť v logických rozboroch a metodologických postupoch, kladú nové požiadavky na výskum teoreticko-poznávacej funkcie a pomáhajú mapovať doteraz neznáme a neprístupné oblasti objektívnej reality. Ani jedna formalizujúca metóda nemôže však nahrá-

dif dialektickú metódu, ktorá umožňuje postihovať vnútorné zdroje samopohybu reality, podstatné stránky vzniku a vývoja objektívnej reality, ako celku i jej jednotlivých konkrétnych útvarov.

V posledných rokoch sa veľa pozornosti venuje problematike štrukturálneho prístupu a metód systémov štrukturálnej analýzy k predmetu vedeckého bádania. Aj v tejto súvislosti sa objavili pokusy generalizovať štrukturálnu teóriu ako jedinú modernú vedeckú teóriu schopnú preniknúť do najhlbších zákonitostí objektívnych predmetov a procesov, a tak nahradiť údajnú špekulatívnu, vo svojej podstate metafyzicky koncipovanú dialektickú metódu. Za najväčší výdobytok štrukturálnej doktríny vôbec sa považuje údajné prekonanie základných sporov medzi idealizmom a materializmom zavedením ontologického postulátu štruktúry, ktorý umožňuje skúmať realitu nie v jej onto-predmetnej sfére, ale vo sfére vzťahov, štrukturálnych väzieb, z pozícií ktorých je otázka predmetnej sféry a jej objektívneho ontologického statutu irelevantná a v konečnom dôsledku pseudo-otázka. Viacerí marxisti, najmä sovietski, dokázali a dokazujú úspešne oponovať štrukturalistickým exkurzom vo sfére základných a určujúcich zákonitostí objektívnych predmetov a procesov, ako aj identifikovať idealistické pozadie týchto zámerov. Súčasne však poukazujú na osožnosť štrukturálneho výskumu na platforme dialektického materializmu, najmä pokiaľ ide o výskum problematiky vedeckej teórie, štrukturálno-systémových aspektov metodológie prírodných a spoločenských vied a najmä štrukturálnych úrovní hmoty.

Mimoriadny význam v súčasnosti má aj problematika človeka. Stačí sa pozrieť na vedeckovýskumné plány filozofických inštitúcií v socialistických štátoch, aby sme sa presvedčili, že filozofické rozpracúvanie problematiky človeka sa stáva jednou z hlavných úloh marxisticko-leninskej filozofie. S problematikou človeka úzko súvisí ďalej problematika komunistického humanizmu ako rozhodujúceho symptómu komunistickej prestavby spoločenských a individuálnych podmienok života. Ak pozeráme na spoločenské a ľudské súvislosti existujúce a pôsobiace v súčasnom kapitalistickom svete, pochopíme, prečo problematike človeka sa aj tu venuje toľko pozornosti. Súčasne pochopíme objektívne i subjektívne dôvody, pre ktoré jej riešenie nutne musí prebiehať v diametrálne odlišných smeroch. Našli sa aj u nás ľudia, ktorí nevideli podstatnú odlišnosť socialistického zriadenia, inštitucionálnych foriem jeho riadenia od kapitalistického zriadenia a ktorí problematiku človeka vytrhávali z konkrétnych súvislostí a väzieb sociálneho, politického a ideového života. Výsledkom bol abstraktný humanizmus, malomeštiacke predstavy o slobode človeka, jeho inštitucionálneho odcudzenia, utópizmus, úvahy o akomsi vnútornom svete človeka, neprístupnom racionálnym výskumom, v ktorom manifestuje svoju jedinečnosť a neopakovateľnosť. Netreba zvlášť dokazovať neplodnosť a škodlivosť podobných úvah a názorov a ich podiel na deštrukcii progresívneho filozofického myslenia.

V úvahe Filozofia a vedy o človeku, uverejnenom v Novej mysli, 1/1967, som v tejto súvislosti napísal: „že filozofické otázky človeka sú integrálnou súčasťou marxizmu a že preto nie je potrebné marxizmus dopĺňovať novou disciplínou — filozofiou človeka alebo filozofickou antropológiou presvedčivo do-

kazuje azda všetkých 11. Marxových »téz o Feuerbachovi«.² Práve tu sa jasne formuluje východisko teoretického riešenia problematiky človeka. Je to predovšetkým téza o človeku ako súhrne spoločenských vzťahov a téza o človeku ako prakticky konajúcej bytosti schopnej pretvárať, meniť podmienky života v súlade s objektívnymi zákonmi prírodného a spoločenského diania. Vychádzať z týchto téz znamená zachovať si pevnú marxistickú orientáciu pri riešení takých zložitých a náročných otázok, ako sú otázky človeka.

3. Ako tretí príklad deštrukcie marxistickej filozofie z pozícií pluralizmu možno uviesť snahu rozložiť jednotu marxisticko-leninskej teórie hľadaním názorových a metodologických rozporností a protirečení v prácach klasikov marxizmu-leninizmu.

V histórii filozofického myslenia je ojedinelým zjavom spôsob spolupráce, teoretického uvažovania, budovania konzistentného systému, ako aj realizácie teoretických postulátov do praktickej činnosti, s akým sa stretávame u zakladateľov vedeckého materializmu a tvorcov jeho teoretických základov — Marxa, Engelsa a Lenina.

Neuvádzam to náhodou, okrajove ani ako úvodnú poznámku. Chcem naznačiť jedno z východísk skúmania zmyslu a zámeru výrazných úsilí našej nedávnej minulosti i súčasnosti preťať vnútorné puto, ktoré spájalo teoretickú i praktickú činnosť zakladateľov dialektického materializmu a revolucionárov, narušiť a zničiť vnútornú logiku myšlienkových postupov, ktorých výsledkom je spoločný projekt vedeckomaterialistickej filozofie, teórie socializmu a komunizmu, teórie beztriednej spoločnosti.

Bez ohľadu na to, či išlo o úsilie dobre alebo zle myslené, treba im venovať pozornosť. Zaväzuje nás k tomu nedávne 100-ročné jubileum narodenia V. I. Lenina, ako aj spomienka 150. výročia narodenín F. Engelsa tým viacej, že práve Engels, ale aj Lenin, resp. kritika a prehodnocovanie ich diel sa stali uzlovým bodom celkového prehodnocovania marxizmu, hľadania rozporností a nekonzistentnosti v odkaze klasikov a v konečnom stupni znehodnocovania Engelsovho a Leninovho prínosu do marxistickej teórie.

V hlavnom smere sa kritika zameriavala na vedecký materializmus v jednote jeho základných teoretických východísk, kategórií a poučiek. Škála kritických východísk a zámerov je samozrejme veľmi pestrá, a predsa možno rozpoznať ako dominujúci tento zámer kritiky: Je to snaha dokázať, že vedecký materializmus je typickým tradičným substančným filozofickým systémom, ktorý odporuje tak scientistickým ambíciám moderného filozofického myslenia, ako aj filozoficko-antropologickej iniciatíve, ktorá chce rehabilitovať aktívny subjekt ako predpoklad akéhokoľvek stavania a riešenia filozofickej a vedeckej otázky. Ako dôkaz sa predkladá stavenie základnej otázky o prvotnosti hmoty a vedomia najmä v Engelsovej a Leninovej formulácii a teória poznania ako teória kopírovania, odrážania registrácie obrazov vonkajšieho sveta vo vedomí. Druhým zámerom je snaha predstavovať vedeckomaterialistickú filozofiu, hlavne Engelsa a Lenina, ako učenie, ktorému chýba akýkoľvek humanistický podtext

² Nová mysl, 1/1967, 26.

a zameranie, ako dezhumanizovaný projekt kozmického alebo spoločenského vývoja, v ktorom chladná nevyhnutnosť určuje zmysel ľudskej činnosti a formou objektívnych zákonov presadzuje svoje ciele.

Ako je známe, r. 1932 vychádza po štvrtý raz úplný text Marxových *Ekonomicko-filozofických rukopisov*. Dielo vyvolalo mimoriadny ohlas a novú vlnu aktivita v kritickom prehodnocovaní vedeckomaterialistickej filozofie. Na jej čele už nestoja iba odporci marxizmu z tábora buržoáznej filozofie, ale najmä „marxisti“ alebo ľavicovo orientovaní teoretici a ideológovia, a to tak v západných krajinách, ako aj v niektorých socialistických štátoch. Bez toho, aby sa hlbšie preskúmala teoretická únosnosť tradičnej argumentácie proti vedeckomaterialistickému systému filozofie, preberajú sa jej východiská a v ich tendenciách sa začína do protikladu stavať Marxov marxizmus s Engelsovým marxizmom, s Leninovým marxizmom, dokonca marxizmus mladého a marxizmus starého Marxa.

Nová vlna záujmu o mladého Marxa a s tým súbežne vlna prehodnocovania jednotky marxistického učenia nastupuje ešte vo výraznejšej podobe v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. Nebudem citovať známeho katolíckeho marxológa Jeana Yvesa Calveza, ktorú kniha *La Pensée de Karl Marx* vzbudila v roku 1956 taký ohlas aj medzi marxistami svojím jednoznačným postavením tzv. kritickej filozofie, ktorú pripisoval Marxovi proti Engelsovej a Leninovej dialektikomaterialistickej filozofii. Calvezovi táto rozpornosť vyplynula z údajne Marxovho vylúčenia možnosti dialektiky prírody „celkom nezávislej od existencie človeka“. A nebudem uvádzať ani diela desiatok známych i menej známych marxológov, ktorí v objavení mladého Marxa videli signál pre podstatnú revíziu marxistického učenia ako celku. Adam Schaff sa najmä vo svojej práci *Marxizmus a ľudské individuum*, ktorá vyšla v Poľsku roku 1965 a u nás v preklade o rok neskôr, pokúša čeliť pokusom o rozbitie jednoty v rozvoji marxistického myslenia a požaduje chápať tvorbu klasikov ako organický celok. Súčasne netají svoje sympatie s početnou skupinou marxológov (de Man, S. Landshut, J. P. Mayer a ďalší) a sám je toho názoru, že „... kľúč k pochopeniu Marxovej ekonómie sa nachádza v antropológii, bez ktorej je ekonómia obmedzená a vykastovaná“³ a že ontologický status ľudského jednotlivca, riešený v rámci marxistického názoru ako celku „umožňuje vybudovať dôsledne antropocentrickú filozofickú antropológiu, a preto i antropológiu autonómnu vo zvláštnom slova zmysle“.⁴ Teoretické východisko uvádzaného antropocentrizmu nachádza v Ekonomicko-filozofických rukopisoch.

Leszek Kołakowski prispel k ďalšiemu a značne výraznejšiemu rozvinutiu antropocentrickej orientácie, netajac pritom svoj kritický postoj k Engelsovi. V štúdiu *Marxov antropologizmus a poznanie*⁵ obviňuje Engelsa, že nahradil počiatočný projekt Marxovej teórie poznania odlišnou interpretáciou a že to urobil pod vplyvom pozitivistického scientizmu, ktorý bol rozšírený za jeho čias.

³ A. Schaff, *Marxizmus a ľudské individuum*, Bratislava 1966, 25.

⁴ Tamtiež, 112.

⁵ *Pozri Spory o teóriu odrazu*, Bratislava 1969.

O rozvinutie marxizmu ako „filozofie praxe“ sa veľmi intenzívne pokúšala skupina juhoslovanských filozofov, grupujúcich sa okolo časopisu *Praxis*. Gajo Petrovič v štúdiu *Marxova filozofia a kategória pravdy* jednoznačne kladie do protikladu Marxovu filozofiu, ktorú nazýva „naturalizmus — humanizmus“ a Engelsovu filozofiu dialektického materializmu. „Musíme“ — píše Petrovič — teda odpovedať na otázku: „Aký je vzťah medzi koncepciou naturalizmu a humanizmu“ a koncepciou „dialektického materializmu“? Jeho odpoveď znie: sú to „dve rôzne koncepcie, ktoré sa logicky nedopĺňajú, ale nie sú ani jednoducho navzájom ľahostajné, no aspoň v niektorých podstatných bodoch sa navzájom vylučujú“. ⁶ „Základnou ontologickou tézou tradičného dialektického materializmu“ — pokračuje Petrovič — „je téza o prvotnosti prírody oproti duchu, hmoty oproti vedomiu, fyzického oproti psychickému. Táto téza nie je len Stalinova. Je známe, že Engels za najvyššiu základnú otázku každej filozofie považuje otázku vzťahu myslenia k bytiu, ducha k prírode... Engelsovu formuláciu základnej otázky filozofie a tézu o prvotnosti hmoty, prírody oproti vedomiu, duchu prijal aj Lenin, prinajmenej v období materializmu a empiriokriticizmu.“ ⁷ Podľa M. Kangrgu Engels „... ostáva v uzavretom kruhu abstraktnej rozumovej reflexie, pričom sa vzťahuje od historicko-filozofických výdobytkov a dedičstva nemeckého klasického idealizmu (najmä Heglovho), nevidí, že ani »príroda o sebe« (ako taká oddelená od človeka a jeho činnosti, ako vec o sebe, alebo hmota) ani »príroda pre nás« (teda naše úvahy o nej) nie je základom alebo podstatou celého (dialektického) diania alebo bytia.“ ⁸ „... to je cesta, ktorá, nevyhnutne viedla k budovaniu tzv. »dialektiky prírody«, t. j. stanovisko, ktoré je mimo historického vzniku prírody pre človeka, teda pre seba samu a ktoré znamená návrat k mechanickému alebo nehistorickému materializmu...“ ⁹

Mohli by sme uviesť ešte mnohých ďalších autorov s podobnými alebo s približne podobnými postojmi a názormi. Nechýbali ani u nás. V prácach našich autorov sa môžeme napríklad dočítať, že dialektikmi boli Spinoza, Descartes, Hegel, a nie Engels, že Engels ani Lenin nemohli dokázať materiálnu povahu napríklad vzťahov, času, informácie a podobne. Leninov materializmus je charakterizovaný ako metafyzický materializmus, neschopný dať uspokojivú odpoveď na otázku, čo je vlastne matéria. Na inom mieste sa stretávame s hrubým a ničím neodôvodneným podceňovaním Leninovho diela *Materializmus a empiriokriticizmus*. Označuje sa iba ako polemická práca proti tendenciám agnosticismu a fyzikálneho idealizmu začiatkom 20. storočia. Ak epocha stalinského dogmatizmu povýšila Leninov Materializmus a empiriokriticizmus na prototyp marxistickej filozofickej práce, zneužila túto Leninovu knihu.

Pokúsil som sa načrtnúť niektoré problémy, ktorých riešenie podmieňuje našu ďalšiu úspešnú prácu v oblasti filozofie. Nemožno ich obísť práve tak,

⁶ Tamtiež, 46.

⁷ Tamtiež, 47—48.

⁸ Tamtiež, 65.

⁹ Tamtiež, 67—68

ako nemožno opomenúť ich spätosť s našou celospoločenskou krízou v nedávnom období. Východiskovým bodom je správny postoj v otázke vzťahu, vedy a ideológie, filozofie a politiky. Základným filozofickým postulátom je jednota marxisticko-leninskej filozofie a jej systémotvorná sila.

Rozvíjať filozofiu v týchto intenciách nás zaväzuje nielen 50-ročný progres marxistického filozofického myslenia u nás, ale aj náročnosť úloh, ktoré stoja v súčasnosti pred našou filozofiou.

O aké úlohy pôjde: Pôjde predovšetkým o ďalšie pozitívne rozpracovanie systému kategórií dialektického a historického materializmu, a to *v jednote svetónázorových teoreticko-vedeckých a ideologických funkcií* marxistickej filozofie, ako aj v súčinnosti s bádáním v oblasti prírodných a spoločenských vied. Základným predpokladom tejto výskumnej práce musí byť uplatňovanie leninského princípu straníckosti vo filozofii.

Do popredia sa ďalej dostávajú nové a závažné teoreticko-filozofické problémy súvisiace s nastupujúcou vedeckotechnickou revolúciou. Medzi nimi významné miesto patrí otázkam marxistického humanizmu, otázkam uplatňovania a usmerňovania tvorivých potencií subjektu, predovšetkým vo vzťahu človeka a jeho diela.

Za veľmi významnú úlohu, ktorá stojí pred našou marxistickou filozofiou, treba považovať aj kritický rozbor nemarxistických prúdov a tendencií, najmä tých, ktoré v nedávnom období ovplyvňovali náš teoretický front a negatívne vplývali na myslenie najmä našej mládeže. Súčasne bude potrebné pozitívne a z principiálnych marxistických pozícií riešiť otázky kompromitované a nesprávne stavané v nedávnom období, ako je napr. otázka slobody človeka, vzťahu jednotlivca a spoločnosti, ľudskej subjektivity a pod.

Riešenie uvádzaných úloh bude vyžadovať okrem kvalifikovaných marxistov aj organizačné opatrenia, ktoré zabezpečia optimálne podmienky pre tvorivú náročnú a mimoriadne zodpovednú prácu na úseku marxistickej filozofie.

ЕДИНСТВО МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Ян Боднар

Статья представляет собой анализ результатов, достигнутых в области марксистской философии у нас, исследует меру участия нашего философского фронта в общем идейном кризисе недавнего времени. Исходными пунктами статьи являются два ключевых вопроса марксистской философии. Прежде всего это вопрос о взаимоотношении идеологии и науки, философии и политики, а также вопрос о единстве марксистско-ленинской философии. Автор раскрывает и отстаивает положение о марксистско-ленинской философии как научной идеологии. Одновременно он исследует гносеологические корни ревизионистских позиций по этому вопросу. В связи с этим в статье рассматривается т. наз. институциональный аспект развития марксистской философии.

В следующей части статьи автор дает анализ дезинтеграционных попыток, стремившихся

разложить единство марксистско-ленинской философии и применить в марксизме принцип плюрализма. Особенное внимание он уделяет отношению к т. наз. философскому сциентизму и антропологизму. Автор доказывает, что сциентизм и антропологизм как доктрина в философии носят определенно идеалистический характер. Это, однако, не противоречит потребности тесных контактов философии и науки, а также потребности исследовать на базе диалектического материализма проблематику человека и развивать коммунистический гуманизм. В заключении статьи автор критически исследует некоторые аспекты т. наз. философии практики.

THE UNITY OF MARXIST-LENINIST PHILOSOPHY

Ján Bodnár

The paper is a contribution to the analysis of the results in the sphere of marxist philosophy in this country until now, to the investigation of the share of our philosophical front in the general crisis of ideas in the recent period. Two key-questions of marxist philosophy represent the starting point of this paper. On the one hand, it is the question of the relation of ideology and science, philosophy and politics, and, on the other hand, the question of the unity of the marxist-leninist philosophy. The author explains and defends the thesis of marxist-leninist philosophy as scientific ideology. He investigates, at the same time, the gnozeological roots of revisionist attitudes in this question. In connection with this the so called institutional aspect of developing marxist philosophy is being investigated here.

In the further part of the paper the author analyses the desintegrating attempts whose aim was to split the unity of the marxist-leninist philosophy and to apply the principle of pluralism in marxism. Attention is paid especially to the attitude to the so called philosophical scientism and anthropologism. The author proves that scientism and anthropologism as a doctrine in philosophy are of unambiguously idealistic character. This does not contradict, though, the need of close contacts of philosophy and science as well as the need of investigating, on the basis of dialectical materialism, the problems of man and developing the communist humanism. In the conclusion of the paper the author investigates critically some aspects of the so called philosophy of practice.